

แนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานอย่างมีส่วนร่วม
ของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

A DEVELOPMENT OF LEARNING CENTER FOR CONSERVATION CORYPHA
LECOMTEI BECC. PARTICIPATORY OF THAIBUENG COMMUNITY
MANAOWAN SUBDISTRICT PATTANANIKOM DISTRICT LOPBURI PROVINCE

ขจรศักดิ์ บุญด้วยลาน¹ สุนทรี่ จินธรรม² และ สุธี พรรณหาญ³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพ ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี 2) เพื่อศึกษาแนวทางดำเนินการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรีโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธีทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมาย รวมจำนวน 12 คน ได้แก่ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่เกษตร ครู พระสงฆ์ เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ 1) แบบสอบถามศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถาน โดยการสอบถามกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 375 คน 2) แบบสัมภาษณ์ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ครู พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 3) ประเด็นคำถามการสนทนากลุ่มและแบบบันทึก (Focus Group Discussion)

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพปัญหาป่าพืชพันธุ์สถาน แบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่ 1) สภาพป่าพืชพันธุ์สถานยุคดั้งเดิมเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2480-2500 2) สภาพป่าพืชพันธุ์สถานยุค 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2511 3) สภาพป่าพืชพันธุ์สถานยุค 3 ระหว่างปี พ.ศ. 2511-2524 4) สภาพป่าพืชพันธุ์สถานยุคปัจจุบัน จากปี พ.ศ. 2524 ถึงปัจจุบัน ซึ่งแต่ละช่วงเวลาป่าพืชพันธุ์สถานมีการลดลงอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการถูกทำลายจากมนุษย์เพื่อเพิ่มพื้นที่ทางการเพาะปลูก คุณลักษณะเฉพาะสายพันธุ์ของพืชพันธุ์สถานเป็นพืชที่ออกดอกครั้งเดียวแล้วตาย (Monocarpy) เมื่ออายุประมาณ 60-80 ปี และมีการเจริญเติบโตช้าและมีความอ่อนไหวทางพันธุกรรมสูงเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ จากการสำรวจความ

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

² อาจารย์สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

³ อาจารย์สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

ต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พบว่ามีระดับความต้องการให้อนุรักษ์ไว้ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.17$, S.D.= 0.17) และต้องการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานในชุมชนไทยเบ็ญอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 4.12$, S.D.= 0.09)

2. แนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน มี 6 ขั้นตอนคือ 1) จัดเวทีประชาคม 2) ออกแบบแนวทางและวางแผนปฏิบัติการ 3) สืบค้นและบันทึกองค์ความรู้ 4) ปรับปรุงข้อมูลสารสนเทศ 5) จัดการความรู้และ 6) ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรงของข้อมูลโดยศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน ประกอบด้วย 5 สถานีเรียนรู้ ได้แก่ สถานีที่ 1 ป่าพืชพันธุ์ลานบ้านฉัน สถานีที่ 2 กว่าจะมาเป็นป่าพืชพันธุ์ลานผืนใหญ่ 3) ย้อนรอยอดีตไทยเบ็ญสถานีที่ 4 ตะลุงดงลาน และ สถานีที่ 5 สืบสานตำนานศิลป์

คำสำคัญ: ศูนย์เรียนรู้, การอนุรักษ์, พืชพันธุ์ลาน,ชุมชนไทยเบ็ญ

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) study conditions, problems and needs of conservation on CoryphalecomteiBecc. inThaibueng Community, ManaowanSubdistrict, Pattananikom District Lopburi province, 2) study guidelines to construct conservation Learning Center of Coryphalecomteibecc. inThaibueng community. This research was qualitative research. Data were collecting from Key informant persons who were knowledgeable, local wisdom person, head community, head village, forester, agriculture academic, teacher and monk. Research instruments were 1) Questionairefor community environment study, 2) key informant interview, 3) questions for focus group discussion. Data were analyzed by content analysis, percentile mean and standard deviation

The results found that:

1. Forest of CoryphalecomteiBecc. was 4 stage. 1) original era stage in 1937 – 1957 2) second era in 1957 – 1968, 3) third era in 1968 – 1971, and 4) present era in 1971 to present. CoryphalecomteiBecc.in all era were decreasing progression by people who live in forest for increasing land farm. Characteristic of CoryphalecomteiBecc. was monocarp tree in 60 – 80 years old, slow growing and sensitive gene become extinct to importance cause to conserve for utilize this plant. The conservation needs of CoryphalecomteiBecc. was high level ($\bar{X} = 4.17$, S.D.=

0.17). The construction needs of conservation Learning Center of Coryphalecomteibecc. In Thaibueng community was high level ($\bar{X} = 4.12$, S.D.= 0.09).

2. The guidelines to construct conservation Learning Center of Coryphalecomteibecc. inThaibueng community were 6 steps: 1) people forum, 2) design and construction plan, 3) wisdom review, 4) data improvement, 5) knowledge management, 6) check and certify data. Conservation Learning Center of Coryphalecomteibecc.In Thaibueng community consist of 5 learning center: 1) forest of Coryphalecomteibecc. My home, 2) how to big forest, 3) retro of thaibueng, 4) forest rally, 5) inherit legend art.

Keywords: Learning Center, conservation, Coryphalecomtei Becc., Thai bueng Community

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่เหมาะกับสภาพการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ เช่นเดียวกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ทรัพยากรป่าไม้ ถูกทำลายเพื่อสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ อันอุดมสมบูรณ์ประมาณ 67 ล้านไร่ หรือเฉลี่ยประมาณ 1.6 ล้านไร่ต่อปี กล่าวคือในราวปี พ.ศ.2457 ประเทศไทย มีทรัพยากรป่าไม้มากถึง 230 ล้านไร่ หรือร้อยละ 72 ของพื้นที่ประเทศจากระยะเวลาที่ผ่านมา จนถึงปีพ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีประชากร ประมาณ 27 ล้านคน มีพื้นที่ป่า ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2546; นิวัตติ เรืองพานิช, 2548) และลดลงมาโดยตลอดเฉพาะปี พ.ศ.2532 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 27.95 ของพื้นที่ทั้งหมดหรือประมาณ 90 ล้านไร่ (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2550) และจากการประเมินของสำนักงานความหลากหลายทางชีวภาพ ได้รายงาน่าทรัพยากรป่าไม้ยังคงถูกบุกรุกทำลาย และมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องโดยในปี พ.ศ.2548 พื้นที่ป่าไม้ลดลงจากปี พ.ศ.2547 เฉลี่ยร้อยละ 3.9 และในปี พ.ศ.2549 ลดลงจาก ปี พ.ศ.2548 เฉลี่ยร้อยละ 1.5 (สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554) นอกจากนั้นกรมป่าไม้ได้รายงานสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ.2549 ว่ามีเนื้อที่ป่าประมาณ 99,157,875 ไร่ หรือร้อยละ 30.92 ของเนื้อที่ทั้งประเทศ โดยประเมินจากภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT - 5TM (กรมป่าไม้, 2552) ซึ่งไม่รวมป่าสวนยางพาราและ สวนผลไม้

สถานการณ์ป่าไม้ของจังหวัดลพบุรี ในปัจจุบันพบว่าถูกบุกรุกและทำลายลงจนพื้นที่ป่าไม้ ทดุดโทรมอย่างเห็นเด่นชัดจากสภาพการณ์ดังกล่าวกรมป่าไม้ได้ประกาศอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่ยังอุดม

สมบูรณ์ไว้ 4 แห่ง ซึ่งป่าไม้ที่สำคัญแห่งหนึ่ง คือ ป่าสงวนแห่งชาติชัยบาดาล ซึ่งครอบคลุมพื้นที่อำเภอชัยบาดาลบางส่วน อำเภอท่าหลวง อำเภอพัฒนานิคม และอำเภอลำสนธิ สรุปรวมพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดลพบุรี เฉลี่ยเหลือเพียงร้อยละ 17 ของพื้นที่ทั้งจังหวัดเท่านั้น (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7 จังหวัดสระบุรี, 2551-2552; สำนักงานพาณิชย์จังหวัดลพบุรี, 2553; กรมป่าไม้, 2552)

ป่าพืชพันธุ์สถานในชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรีในอดีตชุมชนแห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์และปกคลุมไปด้วยพืชพันธุ์สถาน มากกว่า 10,000 ไร่ (ภูธร ภูมะธ, 2546) แต่ปัจจุบันจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้รู้ และผู้นำชุมชนในพื้นที่ป่าพืชพันธุ์สถาน เหลือไม่ถึง 10 ไร่ (ภักดี บุญด้วยลาน; ป้อม จำปาทอง; อำนาจ บุญด้วยลาน และสมนึก พรหมพิรุณ; สัมภาษณ์: 22 พฤษภาคม 2555) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการสำรวจภาคสนามของผู้วิจัยที่ทำการสำรวจได้เป็นอย่างดี โดยพบว่าพืชพันธุ์สถานในปัจจุบัน สามารถมองเห็นได้ทั่วไปตามธรรมชาติ เช่น ริมคลอง หัวไร่ ปลายนา และริมถนนริมทางเท่านั้น

การศึกษาครั้งนี้ มีความต้องการสำรวจสภาพ ปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เพื่อใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ให้กับเยาวชนและประชาชน และสนองความต้องการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถาน และศึกษาแนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

1. ขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหาการวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิทยาปรากฏการณ์วิทยา การศึกษาแนวคิด กระบวนการในด้านความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นการค้นหาพฤติกรรมการแสดงออก โดยมุ่งศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์สถาน สร้างและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์สถานของชุมชนไทยเบ็ญจตาบละมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอดีตเคยมีอาชีพตัดลานขายหลังฤดูทำนาจำนวน 12 คน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสภาพปัญหา การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน ศึกษาความต้องการด้านการอนุรักษ์พืชพันธุ์และความต้องการในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ใช้กลุ่มตัวอย่าง 375 คน จากประชาชนชาวไทยเบ็ญในจังหวัดลพบุรี และผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เกี่ยวข้องด้านป่าไม้ เจ้าหน้าที่เกษตร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระสงฆ์ จำนวน 12 คน สำหรับประชุมสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาแนวทางการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวานอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ศึกษาป่าพืชพันธุ์ลานในพื้นที่ชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี จำนวน 8 หมู่บ้านเป็นหลัก

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลโดยการสำรวจข้อมูลภาคสนามและสัมภาษณ์ คือเดือนมีนาคม 2557ถึงเดือนกรกฎาคม 2558

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร คือ ประชาชนชาวไทยเบ็ญในจังหวัดลพบุรี และผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เกี่ยวข้องด้านป่าไม้ เจ้าหน้าที่เกษตร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระสงฆ์

กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสภาพปัญหา การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน ศึกษาความต้องการด้านการอนุรักษ์พืชพันธุ์ ได้แก่ ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน ซึ่งอดีตเคยมีอาชีพตัดลานขายหลังฤดูทำนาจำนวน 12 คน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

2) กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลความต้องการในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ใช้ประชาชนชาวไทยเบ็ญในจังหวัดลพบุรี จำนวน 375 คน

3) สำหรับประชุมสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาแนวทางการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวานอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี กลุ่มตัวอย่างคือผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องด้านป่าไม้ เจ้าหน้าที่เกษตร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระสงฆ์ จำนวน 12 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้สร้างชุดคำถาม เพื่อใช้เป็นแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ผู้รู้ประชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับสภาพ ปัญหา การลดลง การถูกทำลายของป่าพืชพันธุ์ลาน

2. แบบสอบถามความต้องการของเกี่ยวกับการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็ญ

3. แบบบันทึกและประเด็นคำถามการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้สำหรับเป็นแนวคำถามในการสนทนากลุ่มโดยผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูล 2 ประเภท ที่สำคัญ ได้แก่

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ข้อมูลบุคคลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) กับผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากการใช้วิธีปากต่อปาก (Snowball Technique) เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกด้านสภาพปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

2. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสารต่างๆ บทความ งานวิจัย บทสัมภาษณ์ ข่าวสาร เพื่อการรวบรวมข้อมูล ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นในชุมชนต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยวางแผนในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับสภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่น การใช้ประโยชน์ ปัญหาการลดลง การทำลาย ป่าพืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โดยใช้การหาข้อมูลแบบปากต่อปาก (Snowball Technique) เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งเป็นคำถามลักษณะเดียวกัน

2. การสอบถามกลุ่มตัวอย่าง 375 คน จากประชาชนชาวไทยในจังหวัดลพบุรี โดยสอบถามความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่น และความต้องการในการสร้างศูนย์เรียนรู้

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยใช้เป็นแนวคำถามในการสนทนากลุ่มจากผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อหาแนวทางดำเนินการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม และค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเชิงปริมาณใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (\bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลการวิจัย

1. ผลการสำรวจสภาพปัญหา และความต้องการในการอนุรักษ์ป่าพืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญทั้ง 8 หมู่บ้าน ของตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พบว่า

1.1 สภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่นในอดีตมีมากถึงหนึ่งหมื่นไร่ พร้อมทั้งมีความอุดมสมบูรณ์พร้อมพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากประชาชนโดยไม่มีใครคาดคิดว่าจะลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบัน แบ่งสภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่นออกเป็น 4 ช่วงด้วยกัน ดังนี้

1) สภาพป่าพีชพันธุ์ลาน ยุคดั้งเดิมเริ่มตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2480-2500 ในยุคนี้อาชีพพันธุ์ลานมีความอุดมสมบูรณ์มาก จนมีคำพูดติดปากกันว่า “ป่าพีชพันธุ์ลานในชุมชนไทยเบ็งบ้านมะนาวหวานแห่งนี้มีมากมาย แคชยันตัดไปขายก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่มีวันอดตาย” ยุคนี้ทางราชการได้อนุญาตให้ประชาชนตัดลานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยออกหนังสืออนุญาตตัดลาน ชาวบ้านเรียกว่า “ใบน้อย” ถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองเกี่ยวกับการตัดยอดลานขาย แต่สภาพที่พบในปัจจุบันไม่มีใครคาดคิดว่าจะถูกตัดโค่นลงเป็นจำนวนมากจนต้องหันมาอนุรักษ์

2) สภาพป่าพีชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็งบ ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2511 ในช่วงเวลานี้ต้นพีชพันธุ์ลานเริ่มมีจำนวนน้อยลงและหายากมากขึ้น ชาวบ้านที่ทำอาชีพตัดยอดลานลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด

3) สภาพป่าพีชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็งบ ระหว่างปี พ.ศ. 2511-2524 ในช่วงเวลานี้จะเห็นได้ชัดมากขึ้น เพราะสภาพป่าพีชพันธุ์ลานเริ่มลดลงอย่างหนัก ชาติผู้รับซื้อ ราคาเริ่มตกลง พวกที่ลักลอบตัด ก็ถูกทางการจับกุม ทำให้ประชาชนที่ตัดลานขายหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น ปลูกข้าวโพด และอื่นๆ

4) สภาพป่าพีชพันธุ์ลานชุมชนไทยเบ็งบ หลังปี พ.ศ. 2524-ปัจจุบัน ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลา ที่ชุมชนเริ่มที่จะมีการอนุรักษ์พีชพันธุ์ลานไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมากกว่าที่จะตัดยอดไปขาย เช่น อดิตรีการจ้งไว้ (สงวนไว้) ตามพื้นที่ของตนเอง และเริ่มการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ เช่น พระสงฆ์ที่ปลูกโดยใช้เมล็ด

การใช้ประโยชน์จากพีชพันธุ์ลานอย่างยั่งยืน

เมื่อกล่าวถึงต้นพีชพันธุ์ลาน หรือต้นลาน หลายคนคงผ่านประสบการณ์การเล่นของเล่น จากปลาตะเพียนใบลาน เครื่องจักสานที่ทำจากใบลาน เช่น งอบ หมวก และอื่นๆ หรือแม้กระทั่งหนังผูกของพระสงฆ์ ที่บรรจุภัณฑ์เทศ บรรยายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น หากแต่ประโยชน์ของพีชพันธุ์ลานยังมีมากทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ผลอ่อนรับประทานได้ ใบแก่ใช้ทำหลังคา ก้านใบใช้ทำพื้น รอด หรือตง ในการสร้างบ้านพักของชาวชนบทโบราณ เป็นต้น

นอกจากนั้นพีชพันธุ์ลานยังถูกนำมาใช้ในเชิงการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ชุมชนไทยเบ็งบ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ใช้ คำว่า “ลาน” ขึ้นต้นหรือลงท้ายนามสกุลของครอบครัวตนเอง เพื่อเป็นที่ระลึกถึงประโยชน์และความผูกพันกันมาเมื่อครั้งอดีตมากกว่า 30 ตระกูลลาน เช่น บุญด้วยลาน จงใจลาน หาทางลานลานเลี้ยงชีพบำรุงลาน ลานสวัสดิ์ สวัสดิ์ลาน ตรงใจลาน ชื่อทำลานลานสันทัด ลานเลี้ยง พานิชลานลานทรัพย์ ทรัพย์ลาน ลานเป็นคุณ เสียดงลาน ลานเจริญ เชื้อพันธ์ลาน นักลาน ใจชอบลาน ชอบใจลาน คล่องการลาน ลานเลี้ยง สมัครลาน ศรีลาน แทนลาน ทนลาน ทำลาน แสงลาน ผลทางลานคำพรานลาน และเสียดงลานเช่นปัจจุบัน

การตัดลานตามแบบภูมิปัญญาของชาวไทยเบิ่ง

มีความเชื่อกันของชาวไทยเบิ่งโบราณเกี่ยวกับการเข้าป่าตัดลาน คือ เพื่อความสำเร็จและความปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ในป่า ชาวไทยเบิ่งจะต้องบน “หลวงตู่” และจะต้องมีการรวบรวมกลุ่มคนที่เข้าไปตัดลาน ก่อนการตั้งทัพ(ชุมชนคนตัดลาน) จำนวน 5-10 คนขึ้นไป เพื่อความเหมาะสมในการดูแลและป้องกันอันตราย ชาวไทยเบิ่งจะมีลำดับขั้นตอนการตัดยอดลาน แตกต่างจากบ้านอื่น คือ มีการชักลาน ฉะลาน ทอนลาน หว่านลาน กำลาน คัดลานและทำช่องลาน

การอนุรักษ์และการฟื้นฟูพืชพันธุ์ลานในชุมชนไทยเบิ่ง

ชาวไทยเบิ่งเป็นชุมชนชนบทชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีการดำรงชีวิต มีวัฒนธรรม มีการประกอบอาชีพคล้ายกับชุมชนชนบททั่วไปในประเทศไทย โดยเฉพาะความรักและหวงแหนถิ่นที่อยู่อาศัย มีองค์ความรู้ของตนเองที่น่าศึกษา ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ พืชพันธุ์ลานเป็นพืชพันธุ์ไม้ที่ใกล้สูญและใช้ประโยชน์มาอย่างยาวนาน โดยใช้หลักการอนุรักษ์ 4 ขั้นตอน คือ การปกป้อง การกักเก็บ การส่งเสริมและการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบิ่ง

สำหรับการฟื้นฟูสภาพป่าพืชพันธุ์ลานนั้นชุมชน ใช้วิธีการทางธรรมชาติในการฟื้นฟู คือ การปล่อยให้ตามธรรมชาติ ไม่ทำลาย และทำการเพาะขยายพันธุ์โดยการใช้เมล็ด ตามบ้านเรือนของตนเอง ส่วนใหญ่เพื่อการใช้สอยในครัวเรือนไม่เน้น ผลเชิงเศรษฐกิจ

ระบบนิเวศของป่าพืชพันธุ์ลาน

พืชพันธุ์ลานเป็นไม้ที่มีลำต้นสูงใหญ่ มีใบใหญ่และกว้างกว่าพันธุ์ไม้ใดๆ ในโลก หากขึ้นเป็นกลุ่มหนาแน่นจะสร้างความร่มเย็นชุ่มชื้นให้กับบริเวณที่ขึ้นอยู่ เป็นที่อาศัยของนกกาและสัตว์เลื้อยคลานด้วยขนาดเล็กรวมไป เช่น อีเห็น พังพอน ส่วนใหญ่พบขึ้นปะปนกับไม้หลายชนิด เช่น ไม้รัง เต็ง และไม้พุ่มเตี้ย อื่นๆ ตามเชิงเขา และพื้นที่ชายน้ำพบทั่วภูมิภาคของไทย ในประเทศไทยพบ 3 สายพันธุ์ได้แก่ *CoryphaUmbraculifera* เป็นปาล์มที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีชื่อสามัญว่า ลานวัด หรือลานหมื่นเถิดเทิง หรือ Fan Palm, LontarPalm, TalipotPalm ลานชนิดนี้มีถิ่นกำเนิดในประเทศศรีลังกาและอินเดีย ในประเทศไทยไม่พบตามธรรมชาติแต่มีการนำลานชนิดนี้เข้ามาปลูกในภาคเหนือของประเทศไทยเช่น ภาคเหนือพบที่จังหวัด ตาก ลำปาง เชียงใหม่ *CoryphaLecomtei* มีชื่อสามัญว่า ลานป่า (Lanpa)ตามธรรมชาติพบที่ประเทศเวียดนามและไทย เช่น ภาคเหนือพบที่จังหวัดตาก กำแพงเพชร พิชณุโลก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่จังหวัดเลย ขอนแก่น ชัยภูมิ มหาสารคาม นครราชสีมา ภาคกลางที่จังหวัดลพบุรี โดยเฉพาะบ้านมะนาวหวาน ตำบลมะนาวหวาน ตำบลน้ำสุด จังหวัดสระบุรี และปัจจุบันพบว่าปาลานตามธรรมชาติผืนสุดท้ายของประเทศไทยอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานเฉพาะที่บ้านทับลาน บ้านขุนศรี และบ้านวังมือ ตำบลบุพราหมณ์ อำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นปาลานที่มีความหนาแน่นที่สุดประมาณ 200 ไร่ เท่านั้นและ *CoryphaUtanLamk* ไทยเรียกว่าลาน (Lan) ลานพรุ (LanPhru) ประเทศเวียดนาม เรียกว่า [as] bu[oo]n cao และประเทศอังกฤษ เรียกว่า GebangPalm ชอบขึ้นตามแนวชายฝั่งแม่น้ำหรือในพื้นที่

ชุ่มน้ำมีการกระจายพันธุ์ตั้งแต่อินเดียจนถึงฟิลิปปินส์ ในประเทศไทยพบมากทางภาคใต้เขต อำเภอ เชียงใหญ่และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าพืชพันธุ์สถานชุมชนไทยเบ็ญง สรุปปัญหาสำคัญได้ 5 ประการ สรุปประเด็นของการสัมภาษณ์ ผู้รู้ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สรุปปัญหาได้ ดังนี้

1) การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้มีความต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตรมากขึ้น

2) ความต้องการพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการบุกรุกป่าพืชพันธุ์สถาน เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง

3) การเปิดป่าสงวนให้เกษตรกรเข้าทำกินโดยมอบเอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดินเพื่อการทำกิน(ส.ป.ก. 4-01) ทำให้มีการทำลายพืชพันธุ์สถานเพื่อขอเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว

4) การสร้างเขื่อนเป็นการทำลายพื้นที่ป่าพืชพันธุ์สถานตามธรรมชาติ จำนวนหนึ่ง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

5) การย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากต่างพื้นที่เข้ามาทำกินในเขตพื้นที่ป่าพืชพันธุ์สถาน ทำให้ไม่รู้ถึงประโยชน์ และคุณค่าของพืชพันธุ์สถานอย่างเพียงพอจึงก่อให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าพืชพันธุ์สถานธรรมชาติ

สาเหตุของการลดลงป่าพืชพันธุ์สถานชุมชนไทยเบ็ญง สรุปได้ ดังนี้

1) เกิดจากธรรมชาติพืชพันธุ์สถานมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ และคุณลักษณะเฉพาะสายพันธุ์พืชพันธุ์สถานเป็นพืชที่มีอายุค่อนข้างมาก ประมาณ 20 – 80 ปี จึงจะออกดอก หรือเกิดการผสมเกสร เพื่อขยายเผ่าพันธุ์ของตนเอง หรือเป็นที่ทราบกันดีว่า ต้นพืชพันธุ์สถานเป็นต้นไม้เฉพาะตนเอง ที่เรียกว่า “Monocarpic” คือ ออกดอกครั้งเดียวแล้วก็ตาย ดังนั้นเมื่อช่วงระยะเวลาในการเจริญเติบโตที่ยาวนานจึงเกิดความไม่สมดุลกับการถูกนำไปใช้ประโยชน์ มีความอ่อนไหวทางพันธุกรรมจึงเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในปัจจุบัน

2) เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทั้งในด้านการพัฒนา และการทำลายพร้อมๆ กัน เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการบุกรุกและทำลายพืชพันธุ์สถานในชุมชนไทยเบ็ญงในปัจจุบัน

2.1) ความต้องการพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ หรือเพาะปลูก เช่น ทำไร่ข้าวโพด ไร่อ้อย พริก มะเขือ มันสำปะหลัง ในการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวดังกล่าว จำเป็นต้องใช้ พื้นที่ในการเพาะปลูกมาก ประกอบกับทางรัฐบาลในสมัยนั้น ส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ การทำเกษตรเพื่อส่งออกเป็นวัตถุดิบในโรงงานอุตสาหกรรม ต้นพืชพันธุ์สถานเป็นพืชที่ถูกกล่าวขานว่าเป็นพืชไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจจึงถูกทำลายลงโดยขาดการศึกษาถึงประโยชน์ และความสำคัญอย่างจริงจัง

2.2) การถือครองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จากการที่กรมที่ดินและสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร ได้ออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินในเขตป่าสงวน หรือป่าเสื่อมโทรม เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง ที่พืชพันธุ์ลานถูกทำลายลงอย่างมาก เพราะต้องการพื้นที่ไปออกเอกสารสิทธิ์ นส.3 โฉนด และเอกสารการถือครองที่ดิน ส.ป.ก. 4-01

2.3) การสร้างเขื่อน การสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เป็นสาเหตุหนึ่ง ของการทำลายแหล่งที่พืชอาศัยของพืชพันธุ์ลาน เพราะต้นพืชพันธุ์ลานที่มีขนาดเล็กจำนวนมากซึ่งหากมองดูด้วยสายตาแล้วอาจมองไม่เห็นถึงประโยชน์และคุณค่า เพราะยังเล็กและใช้ประโยชน์ไม่ได้ แต่ถ้าหากดูแลรักษาไว้จนอายุครบเกณฑ์การใช้ประโยชน์เมื่อใด จะพบว่าตั้งแต่ ราก ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ลูกผล ล้วนแล้วแต่มีประโยชน์ทั้งสิ้น

2.4) การใช้ประโยชน์มากเกินไป มนุษย์เป็นผู้ที่รู้จักเลือกสรรที่จะนำส่วนต่างๆ ของต้นพืชพันธุ์ลานไปใช้ประโยชน์ เพื่อความอยู่รอดปลอดภัย คั้นแดดคั้นฝน จึงเหลือพืชพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ เพียงพอต่อการคัดสรรพันธุ์ของตนเองตามธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการดูแลรักษาระบบนิเวศของตนเองอย่างดี และส่วนที่ถูกตัด หรือนำไปใช้ประโยชน์ก็สามารถงอกออกมาใหม่ทดแทน ส่วนที่ถูกตัดออกไปได้ แต่ในปัจจุบันมนุษย์เรานำพืชพันธุ์ลานไปใช้ประโยชน์ทางการค้า เช่น ตัดยอดอ่อนของพืชพันธุ์ลานไปใช้ในงานหัตถกรรม ในขณะที่ยังอ่อนยังไม่เจริญเติบโตเต็มที่ นายอดุลย์ พูลพงษ์ ชาวอำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ได้กล่าวว่า “ลานบ้านตากมีปะละอะเปอะตัดเท่าไรก็ไม่หมด” ชาวจังหวัดตาก ส่วนใหญ่ตัดยอดลานอ่อน เป็นยอดลานขนาดเล็กไปทำ “เปียลาน” ก่อนเย็บเป็นหมวก ต่อไปขูดแห้งไปใช้ประโยชน์ด้านอาหาร นายอนุพงษ์ จงใจลาน กล่าวไว้ว่า “แกงหัวลานเป็นแกงที่อร่อยจะได้กินก็มาเทศกาลสำคัญ” นำลูกอ่อนไปรับประทาน ขาดการปลูกทดแทน อย่างถูกวิธี จึงส่งผลให้ป่าพืชพันธุ์ลานลดลงอย่างรวดเร็วและอาจสูญพันธุ์ได้หากไม่รีบอนุรักษ์ไว้

1.3 ผลการศึกษาความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานและความต้องการในการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบ็ญ โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ และสอบถามกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 375 คน พบว่า ชาวไทยเบ็ญมีความต้องการในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานและความต้องการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ชุมชนไทยเบ็ญตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นสุภาพสตรี มีอายุระหว่าง 31-40 ปี ร้อยละ 31.73 มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 60 อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัยมากกว่า 20 ปี ร้อยละ 73.87 มีอาชีพเกษตรกรและมีสถานทางสังคมเป็นกรรมการและเป็นสมาชิกองค์การปกครองท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ร้อยละ 23.20 มีความต้องการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.17$, S.D.= 0.17) และมีความต้องการให้ดำเนินการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.12$, S.D.= 0.09)

2. ผลการศึกษาแนวทางการสร้างและพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

จากการร่วมสนทนากลุ่มของผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน พบว่าแนวทางการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เพื่อเป็นแหล่งข้อมูล รวบรวมองค์ความรู้ วิถีชีวิตของชาวไทยเบ็ญเกี่ยวกับการทำอาชีพตัดถ่าน วัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งบุคลากรซึ่งเป็นภูมิปัญญาชุมชน เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจดำเนินการดังนี้

1) ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อหาแนวทางการดำเนินการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นในชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรีที่ประชุมเห็นควรให้ใช้โรงเรียนบ้านมะนาวหวาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลพบุรี เขต 2 เป็นที่ตั้งของสำนักงานศูนย์เรียนรู้

2) นำแนวคิดที่ได้จากการประชุมสนทนากลุ่ม มาวิเคราะห์ (SwotAnalysis) เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ต่อการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ และกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ ของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ

3) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการสร้างศูนย์เรียนรู้

4) กำหนดองค์ประกอบของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่น ปรัชญาของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่น วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายวัตถุประสงค์ และนโยบายของศูนย์การเรียนรู้

5) กำหนดโครงสร้างของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญมีการกำหนดฝ่ายงานบริหารออกเป็น 5 คณะได้แก่ คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการดำเนินงาน คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาสื่อ คณะกรรมการฝ่ายประสานงานและคณะกรรมการฝ่ายจัดการความรู้

6) ดำเนินการสร้างศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นตามที่ได้ออกแบบไว้ ตามขั้นตอน 6 ขั้นตอน คือ จัดเวทีประชาคมวางแผนปฏิบัติการสร้างศูนย์เรียนรู้ตามกรอบแนวคิด สืบค้นข้อมูลผู้รู้ภูมิปัญญาชาวบ้านผลิตชุดความรู้ ถ่ายทอดหรือนำเสนอองค์ความรู้ของชุมชนและประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าเรียนในศูนย์เรียนรู้โดยศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่น ประกอบไปด้วย 5 สถานีเรียนรู้ คือ สถานีที่ 1 ป่าพืชพันธุ์ถิ่นบ้านฉัน สถานีที่ 2 กว่าจะเป็นป่าพืชพันธุ์ถิ่นผืนใหญ่ สถานีที่ 3 ย้อนรอยอดีตไทยเบ็ญ สถานีที่ 4 ตะลุยตงถ่าน และสถานีที่ 5 สืบสานตำนานศิลป์

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนไทยเบ็ญตำบลมะนาวหวานอำเภอพัฒนานิคมจังหวัดลพบุรีผู้วิจัยนำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผลดังนี้

1. สภาพปัญหา และความต้องการอนุรักษ์พืชพันธุ์ถิ่นของชุมชนไทยเบ็ญ ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ที่ผ่านมานั้นพบว่า มีสภาพที่อุดมสมบูรณ์มีจำนวนมากและหนาแน่น สามารถรองรับกับจำนวนประชาชนที่ยังมีน้อยมากในขณะนั้น ซึ่งป่าลานนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน สร้างบ้าน มุงหลังคา ทำอาหารหรือ ทำเป็นของเล่น ของประดับตกแต่ง และอื่นๆ อีกมากมายอย่างสบาย สอดคล้องกับ ภูธร ภูมะธน (2546: 30-31) ที่กล่าวว่า ป่าพืชพันธุ์ถิ่นชุมชนไทยเบ็ญบ้านมะนาวหวาน เคยมีมากถึง 10,000 ไร่ มีสภาพที่ลดความอุดมสมบูรณ์ลงตามลำดับ จนไม่อาจนับว่าเป็นป่าพืชพันธุ์ถิ่นได้ และมีการแบ่งช่วงของพัฒนาของป่าพืชพันธุ์ถิ่นเป็น 4 ยุค คือ 1) สภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่น ยุคดั้งเดิมเริ่มตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2480-2500 2) สภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่นชุมชนไทยเบ็ญ ระหว่างปี พ.ศ.2500-2511 3) สภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่นชุมชนไทยเบ็ญ ระหว่างปี พ.ศ.2511-2524 และ 4) สภาพป่าพืชพันธุ์ถิ่นชุมชนไทยเบ็ญ หลังปี พ.ศ.2524-ปัจจุบัน

ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าพืชพันธุ์ถิ่น และสายพันธุ์ถิ่นในชุมชนไทยเบ็ญ พบว่าเกิดจาก 1) การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้มีความต้องการพื้นที่เพื่อการเกษตรมากขึ้น 2) ความต้องการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการบุกรุกป่าพืชพันธุ์ถิ่นเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง 3) การเปิดป่าสงวนให้เกษตรกรเข้าทำกินโดยมอบเอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดินเพื่อการทำกิน (ส.ป.ก. 4-01) ทำให้มีการทำลายพืชพันธุ์ถิ่นเพื่อขอเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว 4) การสร้างเขื่อนเป็นการทำลายพื้นที่ป่าพืชพันธุ์ถิ่นตามธรรมชาติ จำนวนหนึ่ง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544:19) 5)การย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากต่างพื้นที่เข้ามาทำกินในเขตพื้นที่ป่าพืชพันธุ์ถิ่น ทำให้ไม่รู้ถึงประโยชน์ และคุณค่าของพืชพันธุ์ถิ่นอย่างเพียงพอจึงก่อให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าพืชพันธุ์ถิ่นธรรมชาติ ในประเทศไทยพบพืชพันธุ์ถิ่น 3 สายพันธุ์

สาเหตุของปัญหาสำคัญมี 2 ประการ ได้แก่ 1) เกิดจากธรรมชาติ กล่าวคือ พืชพันธุ์ถิ่นเป็นพืชที่มีเอกลักษณ์ ที่โดดเด่นทางพันธุกรรมจะออกลูกครั้งเดียวและตาย เมื่ออายุเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ เมื่ออายุ 60-80 ปี ที่เรียกว่า Monocarpy (สติเวน เอลเลียต และคณะ, 2549:29) รวมทั้งมีความอ่อนไหวทางพันธุกรรมสูงสอดคล้องกับงานวิจัยของพงศ์เทพ สุวรรณวาริ (2553: 26) ซึ่งได้ทำการศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของพืชในสกุลลานในประเทศไทยด้วยการใช้เทคนิค AFLP โดยได้ทำการรวบรวมตัวอย่างของลานป่า (*CoryphaLecomtei* Becc.) ลานวัด (*Corypha Umbraculifera* L.) และลานพรุ (*Corypha Utan* Lam.) จากจังหวัดลำปางขอนแก่นปราจีนบุรี นครปฐมสุราษฎร์ธานี และสตูล มาทดสอบ ดีเอ็นเอ และทดสอบด้วยเทคนิคดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าพืชพันธุ์ถิ่น ในประเทศไทยมีความหลากหลายทางพันธุกรรมต่ำส่งผลให้มีความเสี่ยงสูงต่อการสูญพันธุ์ 2) การบุกรุกเพื่อใช้พื้นที่ในการเพาะปลูก การย้ายถิ่นฐาน การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร มีส่วนทำให้พืชพันธุ์ถิ่นลดจำนวนลง

ด้านการใช้ประโยชน์ปัจจุบันยังคงมีการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ลานอยู่ โดยเฉพาะงาน หัตถกรรมจักสาน ของเล่น ของใช้ ของประดับและของตกแต่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์, 2545; ศศิวิมล ฐัการและพงศ์เทพ สุวรรณวารี, 2554:15) การทำหีบห่อหรือห่อขนม ข้าวต้มมัด ทำเป็นของเล่นของใช้เช่น สมุกใส่ใบพลูสำหรับกินหมากของคนโบราณ (แจ้ว สนสุภาพ, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2555) โดยเฉพาะชาวไทยเบื้งมีการนำหัวลานมาประกอบอาหาร นำผลมารับประทาน นอกจากนั้นยังนำมาสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน โดยใช้คำว่า “ลาน” ขึ้นต้นและลงท้ายนามสกุล เช่น ลานสันทัด ลานเจริญ จงใจลาน หาทางลาน ทนลาน สมัครลาน เป็นต้นนอกจากนี้ยังมีการนำใบลานมาทำหนังสือผูก หรือหนังสือใบลาน เพื่อเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ นิทานสอนเด็ก เป็นต้น

2. แนวทางการพัฒนาศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบื้ง ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ให้ใช้โรงเรียนบ้านมะนาวหวาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ลพบุรี เขต 2 เป็นที่ตั้งสำนักงานเพราะมีความพร้อมด้านอาคารสถานที่ บุคลากร วัสดุและเครื่องใช้ อุปกรณ์สำนักงานที่เพียงพอ แนวดำเนินการของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบื้ง ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีสถานี่เรียนรู้ 5 สถานี่ สอดคล้องกับการศึกษา การพัฒนาศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาด้านความหลากหลายของพรรณไม้บ้านศิระชะเอโศก ตำบลกระแจะ อำเภอกันทรลัษณ์ จังหวัดศรีสะเกษของ สุนทรี จินธรรม (2555:3) ที่พบว่าองค์ประกอบของศูนย์ สิ่งแวดล้อมศึกษาฯ ต้องประกอบไปด้วยห้องเรียนธรรมชาติ สถานี่เรียนรู้ (ฐานการเรียนรู้) คู่มือ บท ปฏิบัติการ แผนการจัดการเรียนรู้ และสอดคล้องกับปาริชาติ เยพิทักษ์และธีระวัฒน์ จันท์ก (2559:16-17) ที่ศึกษาแนวทางการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตอุตสาหกรรมของชุมชนตรอกรถไฟ อำเภอแกลง จังหวัดระยองเช่นเดียวกับชุมชนไทยเบื้งจังหวัดลพบุรีที่ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าพืชพันธุ์ลานเพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวเช่นเดียวกันนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการวิจัย ของณัฐพงษ์ ฉายแสงประทีป (2556: 637-657) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของ ชุมชนตลาดโบราณบางพลี เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการที่นำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าว

โครงสร้างการบริหารของศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบื้ง ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ควรมีการจัดโครงสร้างการบริหารในรูปแบบของ คณะกรรมการ โดยแบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ พร้อมกำหนด หน้าที่และการปฏิบัติอย่างชัดเจน สอดคล้องกับการศึกษาศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัดของ รวีวรรณ สนั่นนรเกียรติ (2543: 3) ซึ่งพบว่าการดำเนินการศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ ต้องจัดโครงสร้างการบริหารแบบ คณะกรรมการ มีการแบ่งฝ่ายงาน กำหนดหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน เพื่อให้ดำเนินไปตาม วัตถุประสงค์ และบทบาทหน้าที่ของศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า ชุมชนไทยเบ็งบ่าบลมะนาวหวาน อำเภอบพัฒนาบคม จังหว่าดลพบุรี ีความต้องการที่จะอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานและสร้างศูนย์เรียนรู้อารอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน แต่ชุมชนยังขาดความรู้และความชำนาญในการดำเนบการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีเสนอบแนะดังนี้

1.1 ควรจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วยการฝึกอบรม แก่ผู้สนใจลุ่มเป้าหมายอื่บๆ ให้ครบคลุม พร้อมทั้งประเมินความพึงพอใจต่อศูนย์เรียนรู้อารอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน

1.2 ควรประสานภาคีเครือข่าอื่บๆ ด้านการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลาน เพื่อให้เกิดการตื่นตัวในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานของชุมชนไทยเบ็งบ่าบเมื่อมีความร่วมมือจากภาคีอื่บๆ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลของลุ่มผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนไทยเบ็งบ่าบเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไปควรที่จะมีการรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่อื่บๆ มากขึ้น ดังนี้

2.1 ควรศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ลานของชุมชนอื่บๆ ในประเทศไทย

2.2 ควรศึกษาความหลากหลายและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ลานในประเทศไทย

บรรณานุกรม

กรมป่าไม้, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2552). การป่าไม้ในประเทศไทย.

กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). วัฒนธรรมพัฒนาการทาง

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี. ม.ป.ท.

แจ้ว สนสุภาพ. (2555, มกราคม 14). ปราชญ์ชาวบ้าน. การสัมภาษณ์.

ช้ไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2545). พระนครศรีอยุธยาแหล่งเรียนรู้อารงานช่างพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ช้ชพล ทรงสุนทรวงศ์. (2550). มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐพงษ์ ฉายแสงประทีป. (2556).แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนตลาดโบราณบางพลีเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์.

6(3), 637-657.

นวิติ เรืองพานิช. (2548). ป่าไม้และการป่าไม้ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

- ปาริชาติ เยพิทักษ์ และธีระวัฒน์ จันทิก. (2559). แนวทางความสำเร็จของการสร้างพื้นที่สีเขียวในแหล่งอุตสาหกรรมชุมชนตรอกไฟใหม่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง กรณีศึกษา โครงการธนาคารต้นไม้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University. 9(1), 17-26.
- พงศ์เทพ สุวรรณวารี. (2553). รายงานการวิจัยการศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของต้นลานในประเทศไทยด้วยการใช้เทคนิค AFLP. นครราชสีมา: สาขาชีววิทยา สำนักวิชาวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ภักดี บุญด้วยลาน, ป้อม จำปาทอง, อำนาจ บุญด้วยลาน และสมนึก พรหมพิรุณ. (2555, มกราคม 14). การสัมภาษณ์.
- ภูธร ภูมะธน. (2542). มรดกวัฒนธรรมไทยเบิ้ง ลุ่มแม่น้ำป่าสัก ในเขตพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสัก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พี.เอ.สีพีวิง.
- รวีวรรณ สนั่นวรเกียรติ. (2543). รูปแบบศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัด. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิตสาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล.
- วินัย วีระพัฒนานนท์. (2546). สิ่งแวดล้อมศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศศิวิมล รุ่งการ และพงศ์เทพ สุวรรณวารี. (2554). ภูมิปัญญาจากท้องถิ่นการใช้ประโยชน์จากต้นลาน. วารสารการประชุมวิชาการการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 1 จัดโดยศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติกระทรวงวิทยาศาสตร์.
- สติเวน เอลเลียต และคณะ. (2549). ปลุกให้เป็นป่าแนวคิดและแนวปฏิบัติสำหรับการฟื้นฟูป่าเขตร้อน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554). รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อม พ.ศ.2547. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดลพบุรี. (2553). ข้อมูลการตลาดจังหวัดลพบุรี ปี 2550. ลพบุรี: สำนักงานพาณิชย์จังหวัด.
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7. (2551-2552). รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำป่าสัก นครนายกและปราจีนบุรี(เพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี นครนายก และปราจีนบุรี). สระบุรี: สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7.
- สุนทรี่ จินธรรม. (2555). การพัฒนาศูนย์สิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายของพรรณไม้ บ้านศิระโคกตำบลกระแซงอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.